

SYLWIA ROMANOWSKA-JONIO

ORCID: 0000-0002-3632-6147

Uniwersytet w Białymstoku

(DOI: 10.17460/PHO_2024.3_4.07)

DZIECKO JAKO PODMIOT W PROCESIE WYCHOWANIA W KONTEKŚCIE GODNOŚCI I ZNIEWOLENIA. REFLEKSJE PEDAGOGICZNO-HISTORYCZNE

WSTĘP

Pedagogiczne i historyczne, a także społeczne i kulturowe uwarunkowania wychowania dziecka od zawsze odgrywały istotną rolę w kształtowaniu wizji wychowania. Zmieniające się realia globalne i transformacja systemów wartości warunkują sposób, w jaki postrzegane jest dziecko i jego rozwój. Refleksja nad tym procesem, obejmująca zarówno osiągnięcia, jak i kontrowersje, jest niezbędna, aby zrozumieć współczesne wyzwania wychowawcze. Ponadto, umożliwia przygotowanie młodego człowieka do świadomego poszukiwania wartościowych wzorców i funkcjonowania w społeczeństwie. Godność – traktowana jako fundament wychowania – stanowi podstawę rozwoju i samorealizacji dziecka. Z kolei zniewolenie, rozumiane jako ograniczenie wolności i autonomii dziecka, zaburza ten proces, odbierając dziecku prawo do pełnej podmiotowości. Wnioski płynące z analiz pedagogiczno-historycznych oparte na kanwie konferencji *Dziecko w Historii – między godnością a zniewoleniem* mają na celu ukazanie dziecka jako podmiotu w procesie wychowania w kontekście poszanowania jego godności i przeciwstawiania się jego zniewoleniu.

Pierwszy rozdział artykułu odnosi się do założeń IX Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Dziecko w Historii – między godnością a zniewoleniem. Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności*, która stanowi inspirację do podjęcia analizy tematu niniejszego materiału. Drugi rozdział koncentruje się na podmiotowej pozycji dziecka w procesie wychowania, zwracając uwagę na fundamenty umożliwiające szanowanie jego godności oraz tworzenie przestrzeni, w której dziecko nie tylko traktowane jest z szacunkiem, ale również

ma możliwość aktywnego kształtowania swojej tożsamości i samodzielnego działania. Kolejny rozdział poświęcony jest współczesnym formom zniewolenia dzieci. Koncentruje się na aspektach, w których współczesne społeczeństwo ogranicza autonomię i godność dziecka, a także ukazuje konsekwencje destrukcyjnych czynników społecznych wynikających między innymi z konsumpcyjnego stylu życia, braku czasu i zaangażowania dorosłych w życie rodzinne, szerzących się tendencji materialistycznych, przemocy i niekontrolowanej obecności mediów w świecie dzieci.

W kontekście powyższych refleksji kluczowe staje się nie tylko ukierunkowanie wychowania na ochronę godności dziecka, ale także integracja różnych działań mających na celu zapewnienie wolności, szacunku i autonomii młodego człowieka w zmieniającym się świecie.

ZAŁOŻENIA I PRZEBIEG IX OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ *DZIECKO W HISTORII – MIĘDZY GODNOŚCIĄ A ZNIEWOLENIEM. WYCHOWANIE OD BOLESŁAWA CHROBREGO DO WSPÓŁCZESNOŚCI*

Konferencja odbyła się w dniach 21–22 października 2024 r. w Auli im. Janusza Korczaka Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku, przy ul. Świerkowej 20. Jej organizatorem była Katedra Historii i Teorii Wychowania Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku, a współorganizatorem Akademickie Koło Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży przy Uniwersytecie w Białymstoku. Honorowy patronat nad wydarzeniem objęli: marszałek województwa podlaskiego Łukasz Prokorym, prezydent Białegostoku dr hab. Tadeusz Truszkowski, profesor Uniwersytetu w Białymstoku oraz rektor Uniwersytetu w Białymstoku prof. dr hab. Mariusz Popławski i prezes Towarzystwa Historii Edukacji dr hab. Katarzyna Dormus, profesor Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Konferencja rozpoczęła się wystęпом artystycznym działającego przy Szkole Podstawowej nr 6 im. Jarosława Iwaszkiewicza w Białymstoku chóru dziecięcego „Śpiewająca Szóstka” pod dyrekcją Joanny Bagińskiej, przy akompaniamencie Pawła Kalaty. Następnie głos w imieniu organizatorów wydarzenia zabrała prof. dr hab. Elwira J. Kryńska, kierownik Katedry Historii i Teorii Wychowania Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku. Wystąpienia okolicznościowe wygłosili: dr hab. Tomasz Bajkowski, profesor Uniwersytetu w Białymstoku, prorektor ds. rozwoju Uniwersytetu w Białymstoku, Wiesława Burnos – wicemarszałek województwa podlaskiego, dr hab. Katarzyna Dormus, profesor Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, prezes Towarzystwa Historii Edukacji oraz mgr Edyta Mozyska – dyrektor Departamentu Kultury, Promocji i Sportu Urzędu Miejskiego w Białymstoku. W imieniu Kolegium Dziekańskiego otwarcia konferencji dokonała dr hab. Alicja Korzeniecka-Bondar, profesor Uniwersytetu w Białymstoku, dziekan Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku.

Wydarzenie zostało zorganizowane w ramach cyklu konferencji pt. *Dziecko w Historii*. Katedra Historii i Teorii Wychowania Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku jako jeden z pierwszych ośrodków naukowych obrady konferencyjne poświęciła upamiętnieniu tysięcznej rocznicy pierwszej koronacji w Polsce, przypadającej 18 kwietnia w 2025 roku. Upamiętnienie tego historycznego jubileuszu podkreśliło jego rangę i zachęciło do analizy zagadnienia, w jaki sposób procesy formowania się państwowości polskiej oddziaływały na idee wychowawcze, rozwój edukacji oraz społeczne postrzeganie dziecka na różnych etapach historii. Referaty koncentrowały się wokół tematyki dotyczącej tradycji polskiej myśli oświatowej oraz wychowania i kształcenia w perspektywie historycznej. Podjęto też pogłębioną analizę potrzeb dziecka w wymiarze indywidualnym, instytucjonalnym i społecznym, w tym dziecka o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych i opiekuńczo-wychowawczych. Zwrócono też uwagę na teoretyczne i praktyczne konteksty pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Wymienione kwestie były prezentowane w ramach obrad plenarnych i paneli dyskusyjnych. Szczególnym zainteresowaniem młodych adeptów nauki i studentów cieszyły się dyskusyjne panele studenckie – jeden prowadzony w języku polskim, drugi po angielsku. Prelegenci reprezentowali wiodące ośrodki naukowe zarówno z Polski, jak i z zagranicy, co podkreśliło międzynarodowy i interdyscyplinarny charakter konferencji.

Zaproponowana tematyka konferencji spotkała się z niezwykle szerokim zainteresowaniem wśród uznanych badaczy z Polski i Europy. Udział w wydarzeniu zgłosiło ponad 100 osób, z tego czynnie uczestniczyło 95 naukowców, reprezentujących różne ośrodki akademickie i instytucje naukowe. Polskie jednostki badawcze reprezentowało 80 przedstawicieli, a 15 badaczy reprezentowało ośrodki zagraniczne. Łącznie uczestnicy konferencji reprezentowali 38 ośrodków naukowych, w tym 11 ośrodków zagranicznych (Elbasan, Tirana, Albania; Cambridge, Wielka Brytania; Northampton, Wielka Brytania; Kowno, Litwa; Osijek, Chorwacja; Bergamo, Włochy; Madryt i Malaga, Hiszpania; Nitra, Słowacja; Istambuł, Turcja) oraz naukowcy z 27 ośrodków badawczych w Polsce, poza Uniwersytetem w Białymstoku reprezentujący akademie i uniwersytety w: Bydgoszczy, Częstochowie, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Olsztynie, Opolu, Radomiu, Rzeszowie, Słupsku, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu, Zamościu i Zielonej Górze.

Tak liczne grono świadczyło o interdyscyplinarności wydarzenia, doniosłości poruszanej tematyki, a także o wysokim poziomie merytorycznym i prestiżu organizowanej konferencji nie tylko na naukowej mapie Polski, ale także Europy. Wysoki poziom naukowy i organizacyjny był możliwy dzięki doświadczeniu i zaangażowaniu całego zespołu przygotowującego wydarzenie na czele z prof. dr hab. Elwirą J. Kryńską – przewodniczącą komitetu naukowego oraz dr. Łukaszem Kaliszem, który pełnił funkcję przewodniczącego komitetu organizacyjnego. Obecność gości zagranicznych dowiodła, że poruszane zagadnienia mają znaczenie nie tylko lokalne, ale również globalne. Potwierdzeniem tego

było wystąpienie Jamesa Underwooda (University of Cambridge), który ukazał znaczenie myśli Janusza Korczaka w rozwoju współczesnych koncepcji pedagogicznych w Wielkiej Brytanii, wskazując tym samym na uniwersalność i aktualność jego idei w XXI wieku.

Podczas wystąpienia inauguracyjnego inicjatorka przedsięwzięcia Elwira J. Kryńska przedstawiła uzasadnienie podjęcia omawianego tematu. W swojej analizie w nawiązaniu do myśli Stanisława Łempickiego zaakcentowała kluczowe znaczenie odniesienia się do polskich tradycji wychowawczych w procesie wychowania, w kontekście transformacji struktur społecznych w Europie oraz dynamicznego rozwoju neoliberalizmu. Zwróciła uwagę na znaczenie przeszłości, która poprzez przekazywane i pielęgnowane z pokolenia na pokolenie wartości i wzorce odegrała kluczową rolę w kształtowaniu dziedzictwa narodowego (Kryńska, 2024). Uważam, że odwoływanie się do tradycji pedagogicznych we współczesności wzmacnia zbiór wartości, które pozwalają na odnalezienie równowagi między innowacjami a sprawdzonymi metodami, pełniącymi rolę swoistego drogowskazu kształtowania odrębności, moralności i tożsamości dziecka. Korzystanie z bogatego dorobku historycznego pozwala również na lepsze rozumienie współczesnych problemów edukacyjnych i skuteczne ich rozwiązanie.

DZIECKO JAKO PODMIOT W WYCHOWANIU

Dziecko staje się podmiotem w procesie wychowania, gdy jego godność jest szanowana i chroniona. Kluczowym pytaniem, które warto postawić w kontekście godności, jest: Jakie są fundamenty godnego wychowania, które umożliwiają dziecku rozwój w pełnym poszanowaniu jego podmiotowości? Odpowiedź na to pytanie wymaga rozważenia pojęcia godności, jak i wskazania fundamentów mogących mieć kluczowe znaczenie dla podkreślenia podmiotowości dziecka w jego wychowaniu.

Podjęcie tematyki godności jako jednej z kluczowych wartości stanowi podstawę działań naukowych białostockiego zespołu historyków wychowania (Kalisz, 2022, s. 34). W dorobku naukowym profesor E.J. Kryńskiej zniewolenie i godność jednostki to motywy kluczowe (Kalisz, 2020, s. 285). Podczas głoszonego referatu E.J. Kryńska wskazała, że godność osoby ludzkiej stanowi punkt wyjścia oraz podstawę praw człowieka. Zgodnie z art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej dotyczącym przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka stanowi ona źródło wolności oraz praw człowieka i obywatela. Jednocześnie jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona należą do fundamentalnych obowiązków władz publicznych (Kryńska, 2024). Według Jacka J. Pawłowicza godność (in. godność osoby ludzkiej, godność osobowa) przysługuje każdemu człowiekowi od momentu poczęcia. Jest fundamentem praw i wolności jednostki (Pawłowicz, 2012, s. 65–66). Janusz Mariański, dokonując podziału na wartości zmienne (zależne od kontekstu społeczno-kulturowego i indywidualnych

odczuć) oraz trwale (obiektywne i uniwersalne), wskazał na normatywną rolę godności osoby ludzkiej. Zgodnie z jego poglądem, godność stanowi źródło podstawowych wartości i praw człowieka, będących fundamentem moralnego ładu (Marianiński, 2019, s. 5–6). Jacek J. Mrozek, definiując godność osoby ludzkiej w nawiązaniu do etyki, wyróżnił jej dwa aspekty: jako wartość wrodzoną i niezbywalną, przysługującą każdemu człowiekowi oraz godność osobistą, zmienną, związaną z szacunkiem i dobrym imieniem, kształtowaną przez moralne działania jednostki, rozwój osobisty, wychowanie i wpływ społeczny (Mrozek, 2014, s. 43). Odwołując się do refleksji Mirosława Sadowskiego nad godnością człowieka, ważne jest uwzględnienie godności w kontekście dziecka. Sposób, w jaki postrzega się dziecko jako osobę, ma znaczenie w kształtowaniu się podejścia do jego praw, wychowania i traktowania. Pojęcie „osoby” obejmuje zarówno aspekty opisowe, definiujące cechy człowieka, jak i normatywne – wskazujące na przysługujące mu prawa i obowiązki. Współczesne pluralistyczne podejście do wartości podkreśla szczególną rolę tego pojęcia i konieczność uznania godności dziecka za niezbywalną, wymagającą pełnego poszanowania w każdej sytuacji. Oznacza to, że godność dziecka jako wartość uniwersalna zasługuje na szacunek i ochronę niezależnie od okoliczności (Sadowski, 2010, s. 12). Rozumienie godności według Jana Pawła II uwzględnia dziecko jako pełnoprawną osobę, niezależnie od etapu życia, w którym się znajduje. Godność ta odnosi się do jego całościowej istoty. Prawa dziecka, podobnie jak prawa człowieka, mają na celu ochronę jego podstawowych potrzeb, integralności, poszanowanie jego wolności oraz wspieranie umiejętności budowania relacji z innymi, co zapewnia mu odpowiednie warunki do rozwoju (Mazurek, 1980, s. 24).

E.J. Kryńska wskazała, że podstawowym fundamentem w poszanowaniu godności dziecka w procesie wychowania jest przede wszystkim relacja z bliskimi – rodzicami, dziadkami oraz krewnymi (Kryńska, 2024). To oni stanowią podstawowy i pierwotny wzór postaw moralnych. Ich zachowania, sposób komunikacji oraz codzienne interakcje warunkują rozwój dziecka, jego zdolność do rozumienia i szanowania godności swojej, jak i innych. Z kolei M. Nowak wskazał, że kolejnym fundamentem niezbędnym w procesie wychowania jest wychowawca i autonomia wychowanka. Zadaniem wychowawcy jest nie tylko przygotowanie wychowanka i motywowanie go do tego, aby przekazane wartości towarzyszyły mu w samowychowaniu przez całe życie, ale wychowawca ma również pełnić funkcję przewodnika, słuchać wychowanka oraz dostrzegać i reagować na jego potrzeby (Nowak, 2024). Szanowanie godności wychowanka przez wychowawcę polega na przekazywaniu wartości oraz kształtowaniu umiejętności samodzielnego myślenia i rozwiązywania problemów. Z jednej strony nauczyciel-wychowawca towarzyszy dziecku, jak również staje się jego przewodnikiem. Autonomia z kolei jest znaczącym elementem w poszanowaniu godności dziecka, ponieważ umożliwia mu samodzielne kierowanie swoim zachowaniem oraz podejmowanie decyzji z uwzględnieniem zarówno własnych, jak i cudzych potrzeb (Swędrak, 2014, s. 24). Poprzez autonomiczne działanie dziecko

nie tylko poznaje siebie, ale również otaczające je środowisko, co sprzyja jego wszechstronnemu rozwojowi. Proces rozwijania autonomii stanowi istotny etap w kształtowaniu tożsamości dziecka. Jerzy Nikitorowicz, analizując dynamiczne zmiany tożsamościowe, wskazał edukację jako kluczowy fundament zachowania godności dziecka w procesie wychowania. Edukacja według niego polega na tworzeniu i formowaniu człowieka w odniesieniu do wartości i norm życia społecznego, z uwzględnieniem indywidualnych możliwości i potrzeb dziecka. Wyodrębnił rolę dorosłych w odkrywaniu potencjału jednostki i wspieraniu jej inicjatywy. Dzięki edukacji dziecko nie tylko uczy się przyjmowania ról społecznych, ale również zyskuje zdolność do budowania swojej tożsamości w sposób spójny i świadomy, co jest kluczowe dla jego poczucia godności. Edukacja staje się więc przestrzenią, w której dziecko może przygotować się do radzenia sobie z wielorakimi wyzwaniami współczesnego świata. Jednak mnogość wzorców, z którymi dziecko ma do czynienia, stwarza zagrożenie dla stabilności procesu wychowania, co wymaga szczególnej uwagi i zaangażowania ze strony dorosłych (Nikitorowicz, 2024). W Polsce w pierwszej połowie XX wieku szczególny wkład w rozwój pedagogiki skoncentrowanej na potrzebach i prawach dziecka wniósł Janusz Korczak. Postrzegał on dziecko jako adresata działań wychowawczych, akcentując jego prawo do szacunku, godności i zaspokajania indywidualnych potrzeb. Korczak uważał dziecko za aktywną istotę, której celem jest dążenie do kontaktu z otaczającym je światem. To zdolna i gotowa do działania jednostka, która ma swoją podmiotowość, jest bytem osobowym od samego początku swojego istnienia (Jarecka-Kowalczyk, 2022, s. 183). Według Korczaka fundamentem poszanowania godności dziecka było traktowanie go jako pełnoprawnego podmiotu wychowania. Jego idee, wciąż aktualne, wskazują na konieczność stawiania dziecka w centrum procesu wychowawczego oraz zapewnienia mu godnego traktowania i przestrzegania jego niezbywalnych praw.

Reasumując, godność jest podstawową wartością, która przysługuje każdemu człowiekowi od momentu jego poczęcia, i stanowi fundament praw oraz wolności jednostki. Godność jest niezbywalna i nienaruszalna, a jej poszanowanie powinno stanowić obowiązek władz publicznych. Poszanowanie godności dziecka w wychowaniu opiera się na uznaniu go za podmiot, co wymaga zaangażowania bliskich, wychowawców i odpowiedniej edukacji. Relacja z rodziną kształtuje postawy moralne, wychowawcy wspierają w budowaniu systemu wartości i samodzielności wychowanka, a edukacja pozwala na rozwój tożsamości i przygotowuje dziecko do wyzwań świata. Kluczowe jest zintegrowane podejście, które wspiera godność i autonomię dziecka, co umożliwi jego wszechstronny rozwój.

WSPÓŁCZESNE FORMY ZNIEWOLENIA DZIECI

Człowiek traci swoją godność, kiedy traktowany jest jako przedmiot czyjejś przyjemności, korzyści lub wygody (Mariański, 2019, s. 5–6). Godność człowieka zakłada nie tylko konieczność respektowania prawa do wolności (aspekt

pozytywny), ale także zakaz poddawania człowieka takim sytuacjom czy takiemu traktowaniu, które mogą tę godność podeptać (aspekt negatywny). Zasada godności oznacza więc zakaz prześladowań, dyskryminacji, naruszania integralności cielesnej, ingerowania w swobodę myśli i przekonań (wolność od życia w strachu, pod presją psychiczną), zmuszania do samooskarżania (Pawłowicz, 2012, s. 67). Sprzeciwienie się godności człowieka równoznaczne staje się z jego zniewoleniem, które może dotyczyć osobę od zewnątrz i od wewnątrz. Wewnętrznemu zniewoleniu można ulec bez ograniczenia wolności z zewnątrz – przykładem jest uzależnienie od alkoholu, narkotyków, leków itp. Z kolei dziecko doświadczające uzależnienia rodzica staje się zniewolone od zewnątrz. Innymi przykładami zniewolenia pochodzącego od zewnątrz są gwałty, dyskryminacja rasowa, agresja, okrucieństwo i wyzysk (Kryńska, 2024).

Seria książek z cyklu „Dziecko w Historii” redagowana przez pracowników Zakładu Historii Wychowania Uniwersytetu w Białymstoku podejmuje zagadnienia związane z różnorodnymi formami zniewolenia dzieci, które uwikłane były między innymi w dramatyczne realia ubóstwa (Śpica, 2021, s. 180), wojny (Chludzińska, 2022), handel ludźmi (Hryniewicka, 2021, s. 453), a także doświadczwały skutków ludobójstwa (Kryńska, 2022, s. 59), deportacji (Kryńska, 2022, s. 67), przemocy fizycznej (Massalski, 2022), niedostatecznej opieki zdrowotnej (Galek, 2022, s. 277) oraz systemowego zaniedbania dzieci z niepełnosprawnościami (Czarnecka, 2021, s. 243), (Pękowska, 2022, s. 337). Podczas ostatniego, IX spotkania Janina Kostkiewicz ukazała dziecko jako ofiarę totalitarnych ideologii XX wieku, analizując wpływ reżimów politycznych na najmłodszych (Kostkiewicz, 2024). Barbara Jędrychowska skoncentrowała się na problematyce dzieciństwa w warunkach syberyjskiego zesłania, przybliżając trudne doświadczenia najmłodszych w ekstremalnych okolicznościach historycznych (Jędrychowska, 2024). Katarzyna Dormus ukazała działalność Fundacji im. Wandy Szachtmajerowej, która w okresie międzywojennym wspierała edukację dzieci z ubogich środowisk, zmagających się z trudnościami codziennego życia i niedostatkiem (Dormus, 2024).

Dorobek naukowy w zakresie wychowania, zrozumienia potrzeb dziecka poszanowania jego godności w XXI wieku jest imponujący. Coraz częściej jednak okazuje się, że wiedza ta wykorzystywana jest przez media społecznościowe, które wpływają na percepcję dziecka i młodzieży w sposób często wymykający się spod kontroli dorosłych. W rezultacie dziecko oraz jego potrzeby stają się przedmiotem manipulacji, co zauważa Magdalena Bigaj, wskazując, że wolność, jaką dziecko uzyskuje w przestrzeni medialnej, generuje zatrważające konsekwencje. Przykładami tych konsekwencji są: alienacja, zatrącenie umiejętności budowania relacji z innymi, uzależnienia, agresja czy utrata tożsamości (Bigaj, 2023, s. 12). Podobnie M. Nowak podkreśla, że długotrwały kontakt z mediami społecznościowymi prowadzi do utraty autonomii przez dzieci. Media te nie tylko ograniczają zdolność do samodzielnego myślenia, ale również zaburzają budowanie relacji rodzinnych (Nowak, 2024).

W kontekście nurtu wychowania progresywnego, który zakłada dostosowanie edukacji do indywidualnych potrzeb, zainteresowań i tempa rozwoju dziecka, warto zauważyć, że choć jest on obecny w polskim systemie oświaty od wielu lat, dopiero w ostatni czasie zyskuje większe uznanie i podlega aktualizacji. Mimo rosnącej popularności jego idei oraz bardziej świadomego ich wdrażania, dostosowanego do realiów XXI wieku, pozostaje pytanie: dlaczego, mimo intensywnych wysiłków pedagogicznych, liczba form zniewolenia wciąż wzrasta? Czynniki cywilizacyjne stanowią główną przyczynę działań prowadzących do degradacji wartości człowieka. Współczesne czasy cechuje ogromna liczba czynników mających wpływ na wychowanie dziecka. Chociaż obserwujemy powrót do tradycyjnej pedagogiki, której siłą leży w dostrzeganiu autentycznych potrzeb dziecka, to globalne ośrodki wykorzystują tę wiedzę w celach marketingowych (Bigaj, 2023, s. 12). Skutkiem tych działań jest ograniczenie wolności jednostki, pozbawienie jej realnej autonomii oraz uzależnienie od przypadkowych, krótkotrwałych bodźców wywołujących wzrost dopaminy.

Zniewolenie w kontekście wychowania rozumiane jest jako utrata godności, wolności i swobody. Może dotyczyć różnych sfer życia, np.: uzależnienia czyjegoś bytu od innego człowieka, rzeczy lub substancji, czy tzw. zniewolenie umysłu, prowadzące do ograniczenia rozwoju własnej osobowości (Kryńska, 2021, s. 75). Współczesny świat stawia przed rodziną i szkołą, a przede wszystkim przed młodym pokoleniem wiele wyzwań, które mogą prowadzić do różnorodnych form zniewolenia. Jak uważa J. Turowski, rodzina jako podstawowa wspólnota społeczna zмага się z narastającymi zagrożeniami, takimi jak destrukcyjny wpływ mediów, upadek norm moralnych w przestrzeni publicznej, szerzenie się idei i praktyk sprzecznych z charakterem rodziny jako naturalnej wspólnoty, dezorganizacja struktur rodzinnych oraz zjawiskami patologicznymi, takimi jak przemoc, agresja czy uzależnienia (Bereźnicka, 2014, s. 100). Wśród zagrożeń płynących z mediów oraz będących skutkiem niekontrolowanego przebywania w sieci Małgorzata Bereźnicka dopatruje się takich zachowań, jak nękanie, zastraszanie, hakerstwo, cyberagresja, udostępnianie treści nieadekwatnych do wieku, hazard, dostarczanie porad mających charakter namawiający do głodzenia się czy eksperymentowania ze swoim zdrowiem (Bereźnicka, 2022, s. 647). Z kolei Mirosława Kowalczyk-Szymańska ukazuje złożony charakter zniewolenia dziecka będący rezultatem działań i zaniedbań dorosłych. Wśród zniewolenia, które jest konsekwencją działań dorosłych, wymienia: orientację „mieć”, konsumpcyjny styl życia, brak czasu, bezsilność, brak nadziei, bierność, alienację, życie symbolami, negację, autorytaryzm i przemoc (Kowalczyk-Szymańska, 2005, s. 111). Wskazane przez nią zjawiska, takie jak konsumpcyjny styl życia czy orientacja „mieć”, prowadzą do wykształcenia u dzieci postaw materialistycznych, które ograniczają ich zdolność do rozwijania wrażliwości i empatii. Zniewolenie przez brak czasu – zarówno ze strony dorosłych, jak i dzieci uczestniczących w nadmiarze zajęć dodatkowych – sprzyja poczuciu alienacji i osłabia więzi rodzinne będące fundamentem

zdrowego rozwoju emocjonalnego. Bezsilność i brak nadziei mogą odnajdywać swoje odzwierciedlenie w postawach bierności i rezygnacji u dzieci, które nie widzą perspektyw na przyszłość i wiary w możliwość dokonującej się zmiany. Te aspekty są dodatkowo pogłębiane poprzez życie symbolami, które kreują powierzchowność i kultywują kulturę pięknego wizerunku. Agresja, przemoc i uzależnienia wpływają na zachwianie poczucia bezpieczeństwa, a także mogą tłumić naturalny rozwój.

Wymienione zniewolenia w wychowaniu podważają fundamenty, na których powinno opierać się wychowanie młodego człowieka, którymi są godność, szacunek i autonomia. Destrukcyjne działania dorosłych oraz brak uwagi wobec realny dziecięcych potrzeb nie tylko odbierają dzieciom możliwość swobodnego rozwoju, ale także uniemożliwiają im pełne uczestnictwo w życiu społecznym jako podmiotów posiadających wartości i prawa. Zniewolenie osłabia zdolność dzieci do budowania odpowiednich relacji, a także nie pozwala na kształtowanie własnej tożsamości. Kreują człowieka posiadającego przekonanie o ciągłej konieczności dostosowywania się do wyborów i wymagań innych, pozbawiają kreatywności i zdolności samostanowienia o sobie.

Przeciwstawienie się wymienionym przykładom zniewolenia pozwoliłoby przywrócić wiarę w wartości pielęgnowane w pedagogice XX wieku, a także wspierać rozwój dziecka w duchu poszanowania jego praw i godności. Refleksja nad wymienionymi przykładami przynosi istotną naukę dla pedagogiki przyszłości. Wskazuje na konieczność zachowania potrzeby równowagi między wymogami świata współczesnego a naturalnymi potrzebami rozwojowymi dziecka. Ważne staje się uświadamianie i przeciwdziałanie zjawiskom destruktywnym, a kluczowe – promowanie wartości humanistycznych, umożliwiających rozwijanie wrażliwości, empatii, poczucia własnej wartości, co prowadzi do odpowiedzialnego i świadomego uczestnictwa w społeczeństwie.

PODSUMOWANIE

Poszanowanie godności dziecka w procesie wychowania stanowi fundament jego wszechstronnego rozwoju, ochrony jego praw oraz budowania poczucia własnej wartości. Traktowanie dziecka jako pełnoprawnego podmiotu wychowawczego posiadającego niezbywalną godność wymaga uwzględnienia jego potrzeb, autonomii i indywidualności. Kluczowe znaczenie ma rola rodziny i bliskich, a także wychowawców, którzy pełnią rolę przewodnika i wspierają integralny rozwój jego osobowości. Tematyka podjęta w artykule ukazuje, że dziecko nie jest jedynie biernym odbiorcą działań wychowawczych, lecz interpretuje zachowania innych oraz odgrywa aktywną rolę w swoim własnym rozwoju. Zatem powinno ono być traktowane jako osoba mająca własne potrzeby, opinie, emocje oraz zdolność do samodzielnego podejmowania decyzji na miarę swojego wieku i możliwości. W tym kontekście dziecko jest współtwórcą procesu wychowawczego, a nie tylko odbiorcą i obiektem, na który oddziałuje środowisko.

Rozważania podjęte w artykule i podczas konferencji wykreowały obraz dziecka, którego autonomia zależy od postępowania dorosłych. Większość publikacji dotyczących dziecka we współczesności nawiązuje do roli mediów i nowych technologii, co staje się integralnym elementem wizji dzieciństwa, warto więc zachować równowagę w przyjmowaniu tych treści, zachowując higienę cyfrową i budując postawę odpowiedzialnego korzystania z nowych technologii.

BIBLIOGRAFIA

Bereźnicka M. (2014), *Wychowanie dziecka we współczesnej rodzinie*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

Bereźnicka M. (2022), *Media – szanse, wyzwania i zagrożenia a potrzeba edukacji medialnej*, „Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” nr 20.

Bigaj M. (2023), *Wychowanie przy ekranie. Jak przygotować dziecko do życia w sieci?* Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.

Chludzińska E. (2022), *Nauczyciele tajnego nauczania przeciwko totalitarne-
mu zniewoleniu i w obronie godności dziecka (na przykładzie Ziemi Łomżyńskiej)*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w Historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Czarnecka I. (2021), *Sytuacja dziecka anormalnego w Polsce międzynarodowej*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w Historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako fundament praw człowieka*, t. 1, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Dormus K. (2024), *Realizacja idei wychowania państwowego w II Rzeczypospolitej na przykładzie szkół Fundacji im. Wandy Szachtmajerowej w Warszawie*, referat wygłoszony podczas IX Ogólnopolskiej Konferencji *Dziecko w Historii – między godnością a zniewoleniem. Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności*, 21.10.2024 r.

Galek C. (2022), *Troska o zdrowie dzieci i młodzieży w II połowie XIX wieku w świetle literatury beletrystycznej i pamiątnikarskiej*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Hryniewicka D. (2021), *Instrumenty ochrony i pomocy ofiarom dotkniętym handlem dziećmi na gruncie prawa polskiego i międzynarodowego*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako fundament praw człowieka*, t. 1, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Jarecka-Kowalczyk B. (2022), *Definicje dziecka w twórczości Janusza Korczaka*, „Białostockie Archiwum Językowe” nr 22.

Jędrzychowska B. (2024), *Dzieciństwo w warunkach syberyjskiego zesłania*, referat wygłoszony podczas IX Ogólnopolskiej Konferencji *Dziecko w Historii*

– między godnością, a zniewoleniem. *Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności*, 21.10.2024 r.

Kalisz Ł. (2020), *Między godnością a zniewoleniem. Naukowa refleksja na temat dziecka w perspektywie historycznej w jubileuszu czterdziestolecia białostockiej szkoły historii wychowania*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” nr 11.

Kalisz Ł. (2022), *Jubileusz 40-lecia Katedry Historii Wychowania Uniwersytetu w Białymstoku i jej humanistyczny szacunek dla człowieka*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Kostkiewicz J. (2024), *Dziecko – ofiara totalitarnych ideologii XX wieku*, referat wygłoszony podczas IX Ogólnopolskiej Konferencji *Dziecko w Historii – między godnością, a zniewoleniem. Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności*, 21.10.2024 r.

Kowalczyk-Szymańska M. (2005), *Zagrożenia przebiegu procesu wychowania we współczesnej rodzinie polskiej – jakościowa analiza opinii*, „Roczniki Socjologii Rodziny” nr 16.

Kryńska E.J. (2021), *Dziecko w historii – pojęcie godności i poszanowania praw dziecka*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako fundament praw człowieka*, t. 1, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Kryńska E.J. (2022), *Deportacje i zniewolenie polskich dzieci wywiezionych w głąb Związku Sowieckiego w latach 1939–1941*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Kryńska E.J. (2022), *Nie chcemy umierać – mówią dzieci*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Kryńska E.J. (2024), *Wprowadzenie – Dlaczego*, referat wygłoszony podczas IX Ogólnopolskiej Konferencji *Dziecko w Historii – między godnością, a zniewoleniem. Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności*, 21.10.2024 r.

Mariański J. (2019), *Godność ludzka jako wartość i sposoby jej uzasadniania w opinii młodzieży*, „Zeszyty Naukowe KUL” nr 4.

Massalski A. (2022), *Kary fizyczne stosowane w szkołach Królestwa Polskiego w XIX wieku*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Mazurek F.J. (1980), *Godność człowieka a prawa człowieka*, „Roczniki Nauk Społecznych” nr 8.

Mrozek J.J. (2014), *Godność osoby ludzkiej jako źródło praw człowieka i obywatela*, „Civitas et Lex” nr 1.

Nikitorowicz J. (2024), *Aksjocentryzm i pajdocentryzm w kontekście dynamiki zmian tożsamościowych*, referat wygłoszony podczas IX Ogólnopolskiej Konferencji *Dziecko w Historii – między godnością, a zniewoleniem. Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności*, 21.10.2024 r.

Nowak M. (2024), *Edukacyjne towarzyszenie dziecku we współczesnych przestrzeniach między godnością i autonomią a zniewoleniem*, referat wygłoszony podczas IX Ogólnopolskiej Konferencji *Dziecko w Historii – między godnością, a zniewoleniem. Wychowanie od Bolesława Chrobrego do współczesności*, 21.10.2024 r.

Pawłowicz J.J. (2012), *Godność człowieka fundamentem jego wolności*, „Українська Полоністика (Ukraińska Polonistyka)” nr 9.

Pękowska M. (2022), *Dziecko z niepełnosprawnością w zakładach specjalnych w Polsce w latach 1918–1939. Warunki socjalno-bytowe*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, t. 2, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Sadowski M. (2010), *Godność człowieka i dobro wspólne w papieskim nauczaniu społecznym (1878–2005)*, Wrocław: Wydawnictwo Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii.

Swędrak J. (2014), *O autonomii w pedagogice*, „Studia Sieradzana” nr 5.

Śpica P. (2021), *Dzieciństwo najbiedniejszych warstw społecznych w Gdańsku w połowie XIX wieku w świetle Wspomnień z młodości ubogiej służącej*, w: E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka (red.), *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem. Godność jako fundament praw człowieka*, t. 1, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

The child as a subject in the educational process in the context of dignity and enslavement – pedagogical and historical reflections

Summary

Aim: The aim of this article is to present pedagogical and historical reflections on the child as a subject in the educational process, with a focus on respecting their dignity and opposing their subjugation. The inspiration for analysing this topic was the 9th National Academic Conference, “The Child in History – Between Dignity and Subjugation. Education from Bolesław Chrobry to the Present Day”.

Methods: The author conducted a literature analysis and referred to the papers presented during the 9th National Scientific Conference, „The Child in History – Between Dignity and Enslavement. Education from Bolesław Chrobry to the Present Day”.

Results: The article demonstrates that respecting the dignity of the child and treating them with respect as a subject in the educational process is crucial for

their holistic development, the protection of their rights, and the development of a sense of personal identity and values. The child is not a passive recipient of educational actions but actively shapes their values and identity. In the context of historical and contemporary forms of child subjugation, attention is drawn to the increasing and uncontrolled presence of media and technology in the child's life. Their growing presence, often without appropriate supervision and moderation, creates new forms of subjugation, the limit the autonomy and safety of the individual.

Conclusions: The reflections presented in the article and during the Conference have shaped an "image" of the child, whose subjectivity in education, autonomy, respect, dignity, and the safeguarding of their rights depend on the behaviour of adults, as well as on the political system, globalization, the attention given to the child (time), healthcare, and civilizational factors.

Keywords: a child, dignity, subjugation.